

El somni batega

Una economia al servei de la comunitat

Suplement del Quadern n. 211 de CJ - (n. 245) - Novembre del 2018

Roger de Llúria, 13 - 08010 Barcelona - 93 317 23 38 - info@fespinal.com

www.cristianismeijusticia.net

Per als pobles i comunitats tzeltals maies de la zona muntanyosa del sud-est de Mèxic, l'exportació de cafè orgànic certificat i la venda a les cafeteries d'especialitat de la seva propietat situades en les principals ciutats del país possibilita reforçar la xarxa d'interaccions socials i d'interdependència afectiva del seu arrelament comunitari. Alhora els permet satisfer part de la necessitat econòmica no sota el sinònim de submissió i explotació sinó com a exercici de capacitats independents noves i de realització d'accions col·lectives.

Yomol A'tel¹

L'any 2002, al municipi de Sitalá, neix d'un somni el grup de cooperatives Yomol A'tel («junts treballem, junts caminem, junts somiem»), en llengua tzeltal) amb la vocació d'aprendre d'experiències i fracassos anteriors. Tot això des de la pròpia manera d'imaginar, de pensar, de relacionar-se i

d'aprendre de la cosmovisió indígena, en un territori subjecte a l'esquema d'intermediaris de control local i a les múltiples interferències econòmiques i polítiques provocades pels fluxos globals del mercat del cafè.

Així, doncs, s'organitza Ts'umbal Xitalha,² concebuda com a xarxa d'afiliació, negociació, solidaritat i pertinença, i desenvolupada per a protegir i promoure els interessos i aspiracions de les famílies membres. Com a punt de partida s'opta per la producció agroecològica de les parcel·les, així ofereixen aliments sans a les famílies i als consumidors, i es reforça el maneig adequat dels sistemes agroforestals cafetars de petita escala sense malmetre'n l'entorn ecològic. Concretament, l'operació es va iniciar amb 22 famílies d'una comunitat i actualment n'agrupa 272 de 55 comunitats repartides en deu regions. A més, aprèn de les experiències passades com, per exemple, que caldria deixar de vendre matèria primera i incorporar a

l'aprenentatge l'etapa del processament del producte, fet que implicava també deixar la lògica de venda de grans quantitats per una altra lògica que emfatitza la qualitat procedent de les varietats aràbigues i del rang d'altura propi dels boscos de boira (1.000 a 1.500 m d'altura).

Boaventura de Sousa (2011) assenya-la que «les alternatives de producció no només són econòmiques» i remarca la dimensió holística que és pròpia de les alternatives que sorgeixen des de les perifèries del sistema actual: «el seu potencial emancipador i les seves perspectives d'èxit depenen, en gran mesura, de la integració que aconseguixin aquests processos de transformació econòmica amb els processos culturals, socials i polítics».³ El pas donat en la integració de la cadena de valor, representa el repte d'assumir un nivell de complexitat que no era possible obtenir sense la visió de defensa de la riquesa produïda en la regió, del dret indígena al desenvolupament integral i de la necessitat de participar de manera proactiva i propositiva dins de l'àmbit de la societat civil organitzada, immersa en la construcció d'un altre món possible.

Retornar la dignitat al treball

La «Escuela de Café», nom donat a la planta torradora i a les instal·lacions, equips, laboratori i processos nous per a l'organització,⁴ possibilita ruptures cognitives i condicions d'aprenentatge en l'experiència local de dominació i de fracàs; ruptures en la disposició espontània (maneres de veure, sentir i actuar), en els comportaments existents derivats de la visió del «productor tradicional» i en les operacions pràctiques, pròpies de l'ofici i de les maneres de comercialitzar i de portar-ne l'economia.

D'aquesta manera es van crear possibilitats organitzatives, educatives, de professionalització i de col·laboració social noves, un fet inèdit en els nuclis familiars i en la regió que conduïa a decidir noves formes de ser. S'aspirava no només a sortir del control i abusos dels intermediaris, a incrementar el preu del producte, a millorar l'ingrés familiar i a tenir accés a millors condicions de mercat, sinó també a un nou posicionament ja que s'aspirava al cycle econòmic complet,⁵ i concretament a la reproducció comunal dels recursos propis, a la reinversió d'utilitats per atendre altres necessitats de la població.

Un esdeveniment particular es va convertir en definitiu per a canviar la percepció sobre el treball quotidià. Abans, els productors locals quedaven exclosos de les etapes posteriors al cultiu i collita del gra de cafè –espellofar, selecció del gra per mida, pes i color, diversitat de torrats, mòlta, elaboració de mescles i preparació de begudes amb diversos mètodes d'extracció–, i no tenien accés al tast del seu cafè per determinar les característiques físiques i químiques del producte del seu treball... En canvi, provar, examinar, determinar el sabor del cafè a partir de l'avaluació sensorial –que per primera vegada, el seu cos vivia– va constituir l'experiència que va donar forma a l'oportunitat organitzativa, educativa, de professionalització i de col·laboració social esmentada abans. En altres paraules, una experiència fundacional que va retornar dignitat al treball i va dotar d'esperança al renovat esforç associatiu que s'havia posat en marxa.

S'adquiren les capacitats necessàries per a consolidar el cycle econòmic complet des del cafetar fins a la venda de tasses: capacitats productives, comercials, empresarials, administratives i comptables, educatives i d'ensenyament-aprenentat-

ge, de relacions interculturals, d'exportació, de certificat de qualitat del producte i de processos. Això fou el resultat d'un model social d'innovació i de col·laboració basat en la sinèrgia, l'autonomia i la inclusió de diversos actors socials, com cooperatives de base, empreses amb responsabilitat social involucrades en el comerç directe, ambaixades, universitats, exalumnes, institucions i centres de la Companyia de Jesús, fundacions, xarxes, entre altres. L'establiment de les cafeteries Capeltic⁶ va representar deixar de ser únicament un projecte d'àmbit rural, agrícola, camperol-indígena per convertir-se en gestor de l'esmentat model en l'àmbit urbà, juvenil, laboral. Només en els primers anys, va aconseguir vendre un milió de tasses de cafè i apostar per la qualitat del producte va ser un factor decisiu.

Créixer i aprendre

D'altra banda, aquestes noves capacitats independents (juntament amb les destreses i perícies inherents) foren incitades de manera contínua per factors de signe divers. Aquí n'enumerem uns quants: l'agudesa de les necessitats econòmiques, el desànim present en l'inconscient col·lectiu davant nous esforços associatius, la proliferació del fong *Hemileia vastratix* (conegut com «rovell del cafè») que va destruir el 80% de la producció en el cicle 2013-2014, la rapidesa amb que es van gestar condicions per escalar l'abast del procés (increment de socis, les opcions del mercat, l'accés a la inversió social, la incorporació de quadres tècnics i professionals), la incorporació de lideratges carismàtics sorgits de l'estructura del sistema de càrrecs comunitaris, amb autoritat moral, la capacitat de convocatòria i la consecució d'acords de treball.

La complexitat particular com a projecte emancipador, de transformació i de cerca del bon viure (*lekil cuxlejailil*, en cosmovisió tzeltal) activat des del procés econòmic de produir cafè, es va expressar en el desafiament de gestionar tres ritmes diferents, cadascun amb un lògica, espais i temps propis, les seves geografies i els seus actors: 1) el ritme comunitari d'assimilació, apropiació i autogestió del projecte en situació d'increment constant; 2) el ritme del mercat amb els seus trajectes i exigències d'actualitat i atenció immediata 3) el ritme de la natura i la seva capacitat de resiliència rere la devastació provocada pel rovell, sumada al procés gradual de deteriorament ambiental existent. Llavors, com encarrilar adequadament el procediment i gradualitat que cimentarà la construcció dels fonaments perquè es puguin articular aquests tres ritmes? i, com prolongar els aprenentatges a partir del que ja està construït?

El desgast més gran que viu Yomol A'tel prové de la inexperiència i la improvisació davant aquest camp de dificultats i per la lenta corba d'aprenentatge en la gestió dels riscos i eventualitats que no sempre ha estat l'adequada. El seu batec ha estat a punt d'interrompre's per conjuntures diverses. Faig nostra la cançó de Silvio Rodríguez, on diu «la pressa porta meravella i porta error, però viatgem sobre roda encabritada...».⁷

L'opció viable de posicionar-se davant d'aquest dilema aparent és la següent formulació: «el mode de producció determina el producte». Amb ella, Pedro Trigo fa referència a la manera en què duem a terme la nostra aportació a aquests processos de canvi⁸ i alerta sobre el perill real de desplaçar la comunitat, d'alterar-ne el llenguatge i els conceptes, i de canviar el seu ritme comunitari pel nostre. Així mateix, proposa

centrar l'atenció no només en el què fem, sinó en com ho fem; en l'anàlisi lligada no només a l'estratègia d'acció, sinó, sobretot, al discerniment perquè els objectius emancipadors i transformadors, estiguin presents i vigents des del procés mateix en la manera de fer les coses i no només deixar-los per al final.

Persones, comunitat, territori...

La cadena de valor del cafè en mans de l'organització dels productors possibilita determinar el preu estable del producte, comptar amb serveis financers per afrontar situacions d'emergència i evitar usurers, comptar amb opcions productives per a les esposes i opcions laborals per als fills i filles, treballar per la diversificació de la producció i comptar amb parcel·les certificades de producció orgànica.

La principal aportació emancipadora de Yomol A'tel es reflecteix en la dimensió territorial de l'entramat del teixit social, en treballar prioritàriament amb persones i famílies vinculades al sistema tradicional de càrrec. La clau d'aquest sistema radica en dur a terme actes de servei dirigits a la col·lectivitat la naturalesa dels quals, oberta i comunitària, té una dimensió que no

es percep com escassa però que roman al marge dels càlculs del domini tecnològic i del raonament econòmic imperant. Parlem d'un compromís dut a terme de manera gratuïta i en el qual s'hi involucra la família extensa.

L'ingrés econòmic cafeter adquirit i millorat per l'innovador model social que comporta no tindrà la funció principal de generar acumulació, sinó de diluir-se en l'àmbit propi, en aquesta trama de convivialitat basada en els sistemes simbòlics i estètics propis. Així mateix, servirà com a inversió destinada a assolir la cohesió del grup on les activitats econòmiques, productives o comercials, no es duen a terme ni es comprenen separades d'altres que serien religioses, polítiques, socials i familiars.

Eliminar la connotació d'explotació a la seva principal tasca productiva i comercial, i disposar de recursos econòmics, els allibera per assumir amb més marge la responsabilitat dels càrrecs. D'aquesta manera, enforteix la vida en comunitat, en el propi entorn de vida i territori sense haver de migrar per aconseguir una subsistència mínima.

Oscar Rodríguez, sj.

Coordinador de la Red COMPARTE
de Alternativas al Desarrollo

-
1. www.yomolatel.org
 2. http://www.iberomx/web/filesd/publicaciones/tsubmal_xitalha.pdf
 3. DE SOUSA, Boaventura (2011). *Producir para vivir. Los Caminos de la producción no capitalista*, Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
 4. Etapa del procés duta a terme per l'empresa social Bats'il Maya, integrant de Yomol A'tel (www.batsilmaya.org).
 5. Inclou la producció, la transformació, la comercialització, el consum, l'estalvi i la reinversió.
 6. Existeixen quatre punts de venda: tres al campus d'universitats confiades a la Companyia de Jesús a Mèxic i una en un centre comercial de la ciutat de Puebla (www.capeltic.org). A Catalunya més informació i comandes a vullferuncafe@gmail.com.
 7. RODRÍGUEZ, Silvio (1986). Cançó: «Canto Arena». Disc: *Causas y Azares*.
 8. TRIGO, Pedro (2012). *Cómo relacionarnos humanizadamente. Relaciones humanas entre personas y en la sociedad*. Caracas: Centro Gumilla.